

دانشگاه پیام نور

تحقیق در معانی و بیان و فنون ادب فارسی

(رشته زبان و ادبیات فارسی)

www.ketab.ir

دکتر ایوب مرادی دکتر هادی یوسفی دکتر فاروق نعمتی

سرشناسه	مرادی، ایوب، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدید آور	تحقیق در معانی و بیان و فنون ادب فارسی (رشته زبان و ادبیات فارسی)/ ایوب مرادی، هادی یوسفی، فاروق نعمتی؛ تهیه و تولید دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی، [دانشگاه پیام نور].
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	سبزه، ۲۱۴ص.
فروست	دانشگاه پیام نور، ۲۲۹۴. گروه زبان و ادبیات فارسی، ۱/۱۴۶.
شابک	978 - 964 - 14 - 0341 - 8
وضعیت فهرست نویسی	فیا .
یادداشت	کتابنامه: ص: [۲۱۳]-۲۱۴.
موضوع	معانی و بیان - آموزش برنامه‌ای.
موضوع	Rhetoric - Programmed instruction
موضوع	فارسی - معانی و بیان - راهنمای آموزشی (عالی).
موضوع	Persian language - Rhetoric - Study and teaching (Higher)
شناسه نزوده	یوسفی، هادی، ۱۳۵۵ -
شناسه افزوده	نعمتی، فاروق، ۱۳۶۲ -
شناسه افزوده	دانشگاه پیام نور. دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی
رده بندی کنگره	۱۳۹۵ ت۳ م۴/PIR۳۳۵۶
رده بندی دیویی	۴۰/۲
شماره کتابشناسی ملی	۴۱۰۰۱۲۶

تحقیق در معانی و بیان و فنون ادب فارسی

مؤلفان: دکتر ایوب مرادی - دکتر هادی یوسفی - دفتر فاروق نعمتی

ویراستار علمی: دکتر بهناز پیاپی

تهیه و تولید: دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و توزیع دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول بهمن ۱۳۹۵

شابک: ۸ - ۰۳۴۱ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0341 - 8

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه برداری، نشر و ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و ... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

قیمت: ۹۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

پیشگفتار		سیزده
بخش اول. علم معانی		۱
کلیات		۱
خودآزمایی چهارگزینه‌ای		۱۹
خودآزمایی تشریحی		۲۰
فصل اول. اسناد خبری		۲۱
هدف کلی		۲۱
هدف‌های یادگیری		۲۱
۱-۱ اسناد خبری		۲۱
۲-۱ حقیقت و مجاز عقلی		۲۲
۱-۲-۱ حقیقت عقلی		۲۲
۲-۲-۱ مجاز عقلی		۲۳
۳-۱ معانی ثانوی جملات خبری		۲۵
۱-۳-۱ اظهار تأسف و اندوه		۲۵
۲-۳-۱ ملامت و توبیخ مخاطب		۲۶
۳-۳-۱ اظهار شادمانی		۲۷
۴-۳-۱ امیددادن به مخاطب و تشویق وی		۲۷
۵-۳-۱ هشدار و تنبیه مخاطب		۲۸
۶-۳-۱ اظهار آسودگی و بیان اختتام کار		۲۹
۷-۳-۱ برای مفاخره		۲۹
۸-۳-۱ برای تحقیر		۳۰
۹-۳-۱ برای استرحام		۳۰

۸۹	۲-۱-۳ توبیخ و ملامت
۸۹	۲-۱-۴ استغهام انکاری
۸۹	۲-۱-۵ استغهام تقریری
۹۰	۲-۱-۶ تعجیز (عاجز و ناتوان شمردن)
۹۰	۲-۱-۷ تمنا و آرزو
۹۱	۲-۱-۸ مسخره و تحقیر
۹۱	۲-۱-۹ تعظیم
۹۲	۲-۱-۱۰ بیان تعجب
۹۲	۲-۱-۱۱ بیان کثرت
۹۳	۲-۱-۱۲ اثبات عقیده خود و بطلان عقیده مخاطب
۹۳	۲-۱-۱۳ اذمار یأس
۹۳	۲-۱-۱۴ اذمار امید
۹۴	۲-۱-۱۵ کسب اجازه
۹۴	۲-۱-۱۶ سمول حکم
۹۵	۲-۱-۱۷ اغراق
۹۵	۲-۱-۱۸ تنبه، تذکر و عبرت
۹۵	۲-۱-۱۹ برای تأکید و تکرار
۹۶	۲-۱-۲۰ تجاهل مفید اغراق
۹۷	۲-۱-۲۱ شک و تردید
۹۷	۲-۱-۲۲ اظهار بی‌تابی
۹۷	۲-۱-۲۳ اظهار منافات و دوری
۹۸	۲-۱-۲۴ اظهار پشیمانی
۹۸	۲-۱-۲۵ تهدید
۹۸	۲-۱-۲۶ ناامیدی و درماندگی
۹۹	۲-۱-۲۷ استیناس
۱۰۰	۲-۱-۲۸ اخبار (آگاه کردن) به طریق غیر مستقیم و مؤدبانه
۱۰۰	۲-۱-۲۹ امر به صورت غیر مستقیم و مؤدبانه
۱۰۰	۲-۲ امر
۱۰۰	۲-۲-۱ دعا
۱۰۱	۲-۲-۲ تمنا و آرزو
۱۰۱	۲-۲-۳ استرحام
۱۰۱	۲-۲-۴ اباحه یا تخیر
۱۰۲	۲-۲-۵ تهدید
۱۰۲	۲-۲-۶ ارشاد و تحذیر
۱۰۳	۲-۲-۷ بیان تعجیز مخاطب
۱۰۳	۲-۲-۸ استهزا و تحقیر
۱۰۴	۲-۲-۹ تعجب
۱۰۴	۲-۳ نهی
۱۰۴	۲-۳-۱ لایه و استغاثه

۱۰۵	 ۲-۳-۲ دعا
۱۰۵	 ۳-۳-۲ آرزو
۱۰۵	 ۴-۳-۲ نکوهش
۱۰۶	 ۵-۳-۲ تهدید و تحذیر
۱۰۶	 خودآزمایی چهارگزینه‌ای
۱۰۷	 خودآزمایی تشریحی
۱۰۸	 فصل سوم. فصل و وصل
۱۰۸	 هدف کلی
۱۰۸	 هدف ای یادگیری
۱۰۸	 مقدمه
۱۰۹	 ۱-۳ مبانی فصل
۱۰۹	 ۱-۱-۳ کمال طاع
۱۱۰	 ۲-۱-۳ مال اتم
۱۱۱	 ۳-۱-۳ شب کمال اتم
۱۱۲	 ۲-۳ مواضع وصل
۱۱۲	 ۱-۲-۳ چنانچه چه جمله از نظر ساخت با هم یکسان باشند
۱۱۳	 ۲-۲-۳ چنانچه برای دریا چه مسدود به یک مسدود بیاوریم
۱۱۳	 خودآزمایی چهارگزینه‌ای
۱۱۴	 خودآزمایی تشریحی
۱۱۵	 فصل چهارم. ایجاز، اطناب، مساوات
۱۱۵	 هدف کلی
۱۱۵	 هدف‌های یادگیری
۱۱۵	 ۱-۴ ایجاز
۱۱۵	 ۱-۱-۴ ایجاز حذف
۱۱۷	 ۲-۱-۴ ایجاز قصر
۱۱۸	 ۲-۴ اطناب
۱۱۸	 ۱-۲-۴ ابهام بعد از ابهام
۱۱۹	 ۲-۲-۴ ذکر خاص بعد از عام
۱۲۰	 ۳-۲-۴ تکرار
۱۲۱	 ۴-۲-۴ ایغال
۱۲۲	 ۵-۲-۴ تکمیل
۱۲۲	 ۶-۲-۴ اعتراض
۱۲۳	 ۳-۴ مساوات
۱۲۴	 خودآزمایی چهارگزینه‌ای
۱۲۵	 خودآزمایی تشریحی

۱۲۷	بخش دوم. علم بیان
۱۲۷	مقدمه
۱۳۱	فصل پنجم. مجاز
۱۳۱	هدف کلی
۱۳۱	هدف های یادگیری
۱۳۱	مقدمه
۱۳۳	۱-۵ مجاز به علاقه کلّ و جزء
۱۳۳	۱-۱-۵ ذکر کل و اراده جزء (کلیّت)
۱۳۴	۲-۱-۵ ذکر جزء و اراده کل (جزئیّه)
۱۳۴	۲-۵ مجاز به علاقه حالّ و محلّ یا ظرف و مطرّف
۱۳۵	۱-۲-۵ ذکر محلّ و اراده حال (محلّیت)
۱۳۵	۲-۲-۵ ذکر حالّ و اراده محلّ (حالیت)
۱۳۶	۳-۵ مجاز به علاقه سبب یا علت و معلول
۱۳۶	۱-۳-۵ ذکر سبب اراده سبب (سببیت)
۱۳۷	۲-۳-۵ ذکر مسبّب و اراده مسبّب (سببیت)
۱۳۷	۴-۵ مجاز به علاقه لازم و ملزوم
۱۳۸	۵-۵ مجاز به علاقه آلیت
۱۳۸	۶-۵ مجاز به علاقه ماکان و مایکون
۱۳۸	۱-۶-۵ مجاز به علاقه مایکون
۱۳۹	۲-۶-۵ مجاز به علاقه ماکان
۱۳۹	۷-۵ علاقه جنس
۱۴۰	۸-۵ مجاز به علاقه عموم و خصوص
۱۴۰	۱-۸-۵ ذکر خاص و اراده عام (خاصیت)
۱۴۱	۲-۸-۵ ذکر عام و اراده خاص (عامیت)
۱۴۱	۹-۵ مجاز به علاقه قوم و خویشی
۱۴۱	۱۰-۵ مجاز به علاقه مجاورت
۱۴۲	۱۱-۵ مجاز به علاقه تضاد
۱۴۲	۱۲-۵ مجاز به علاقه مشابهت
۱۴۳	۱۳-۵ انواع مجاز از دیدگاه هنری
۱۴۳	۱-۱۳-۵ مجاز مرسل (مفرد)
۱۴۳	۲-۱۳-۵ مجاز مرکب
۱۴۴	خودآزمایی چهارگزینه ای
۱۴۵	خودآزمایی تشریحی
۱۴۶	فصل ششم. تشبیه
۱۴۶	هدف کلی
۱۴۶	هدف های یادگیری

۱۴۶	 مقدمه
۱۴۷	 ۱-۶ ارکان تشبیه
۱۴۷	 ۱-۱-۶ مشبه
۱۴۷	 ۱-۱-۶ مشبه به
۱۴۷	 ۱-۱-۶ وجه شبه
۱۴۷	 ۱-۱-۶ ادات تشبیه
۱۴۸	 ۲-۶ انواع تشبیه به اعتبار بودن یا نبودن ادات تشبیه و وجه شبه
۱۴۸	 ۱-۲-۶ تشبیه مرسل
۱۴۸	 ۲-۲-۶ مؤکد
۱۴۹	 ۳-۲-۶ مفصل
۱۴۹	 ۴-۲-۶ مجمل
۱۴۹	 ۵-۲-۶ باغ
۱۵۰	 ۳-۶ بررس تشبیه به اعتبار طرفین تشبیه
۱۵۰	 ۱-۱-۶ هر دو طرف حسی
۱۵۰	 ۲-۳-۶ هر دو طرف عقلی
۱۵۱	 ۳-۳-۶ مشبه حسی و مشبه به عقلی
۱۵۲	 ۴-۳-۶ مشبه معنایی و مشبه به محسوس
۱۵۲	 ۴-۶ وجه شبه
۱۵۳	 ۱-۴-۶ تقسیم وجه شبه به نگاه صمیمی و تخیلی بودن
۱۵۵	 ۲-۴-۶ تقسیم وجه شبه از نگاه مفرد، تعدد یا مرکب بودن
۱۵۸	 ۵-۶ انواع تشبیه به اعتبار مفرد یا مرکب بودن طرفین
۱۵۸	 ۱-۵-۶ مفرد
۱۵۹	 ۲-۵-۶ مرکب
۱۶۱	 ۶-۶ انواع تشبیه از نگاه مفرد و مرکب بودن طرفین
۱۶۱	 ۱-۶-۶ مفرد به مفرد
۱۶۲	 ۲-۶-۶ مفرد به مرکب
۱۶۳	 ۳-۶-۶ مرکب به مفرد
۱۶۳	 ۴-۶-۶ مرکب به مرکب
۱۶۴	 ۷-۶ تشبیه تمثیل
۱۶۵	 ۸-۶ انواع تشبیه به اعتبار تعدد طرفین
۱۶۵	 ۱-۸-۶ تشبیه ملفوف
۱۶۶	 ۲-۸-۶ تشبیه مفروق
۱۶۷	 ۳-۸-۶ تشبیه تسویه
۱۶۷	 ۴-۸-۶ تشبیه جمع
۱۶۸	 ۹-۶ چند نوع دیگر از تشبیه
۱۶۸	 ۱-۹-۶ تشبیه معکوس (مقلوب)
۱۶۹	 ۲-۹-۶ تشبیه مضمحل
۱۶۹	 ۳-۹-۶ تشبیه مشروط
۱۷۰	 ۴-۹-۶ تشبیه تفضیل

۱۷۱	۱۰-۶ چند مبحث دیگر در باب تشبیه
۱۷۱	۱-۱۰-۶ زاویه تشبیه
۱۷۱	۲-۱۰-۶ نوکردن تشبیه
۱۷۲	۱۱-۶ اغراض تشبیه
۱۷۲	۱-۱۱-۶ اظهار امکان مشبه
۱۷۳	۲-۱۱-۶ بیان حال مشبه
۱۷۳	۳-۱۱-۶ بیان مقدار و ضعف و قوت مشبه
۱۷۴	۴-۱۱-۶ اظهار شگفتی درباره مشبه
۱۷۵	۵-۱۱-۶ ستایش و بزرگداشت مشبه
۱۷۶	۶-۱۱-۶ تقبیح و تحقیر مشبه
۱۷۶	خودآزمایی چهارگزینه‌ای
۱۷۷	خودآزمایی تشریحی
۱۷۸	فصل هفتم. استعاره
۱۷۸	هدف کلی
۱۷۸	هدف‌های یادگیری
۱۷۸	مقدمه
۱۸۰	۱-۷ پایه‌های استعاره
۱۸۰	۱-۱-۷ مستعارله
۱۸۰	۲-۱-۷ مستعارمنه
۱۸۰	۳-۱-۷ جامع
۱۸۱	۲-۷ قرینه صارفه
۱۸۱	۳-۷ ملائمت مشبه یا مشبه‌به
۱۸۲	۴-۷ انواع استعاره
۱۸۲	۱-۴-۷ استعاره مصرّحه
۱۸۵	۲-۴-۷ استعاره مکنیه
۱۸۸	۵-۷ نکاتی درباره استعاره
۱۸۸	۱-۵-۷ استعاره وفاقیه و عنادیه
۱۸۹	۲-۵-۷ جامع
۱۹۱	۳-۵-۷ جامع از نظر تحقیقی و تخیلی بودن
۱۹۱	۴-۵-۷ استعاره از نظر قریب و بعید بودن جامع
۱۹۲	۵-۵-۷ انواع استعاره بر پایه مستعارمنه (مشبه‌به)
۱۹۴	۶-۵-۷ استعاره مرکب یا تمثیلیه
۱۹۶	خودآزمایی چهارگزینه‌ای
۱۹۷	خودآزمایی تشریحی
۱۹۸	فصل هشتم. کنایه
۱۹۸	هدف کلی

۱۹۸	هدف‌های یادگیری.....
۱۹۸	مقدمه.....
۱۹۹	۸-۱ تفاوت کنایه با استعاره و مجاز.....
۲۰۰	۸-۲ اصطلاحات مربوط به کنایه.....
۲۰۱	۸-۳ انواع کنایه به لحاظ مکنی عنه.....
۲۰۱	۸-۳-۱ کنایه از موصوفه.....
۲۰۲	۸-۳-۲ کنایه از صفت.....
۲۰۲	۸-۳-۳ کنایه از مصدر.....
۲۰۳	۸-۴ انواع کنایه از جهت انتقال معنی.....
۲۰۳	۸-۴-۱ کنایه قریب.....
۲۰۴	۸-۴-۲ کنایه بعید.....
۲۰۵	۸-۵ انواع کنایه از نظر میزان آشکار و پنهان بودن مفهوم.....
۲۰۵	۸-۵-۱ تلویح.....
۲۰۶	۸-۵-۲ ایض.....
۲۰۷	۸-۵-۳ رجز.....
۲۰۸	۸-۵-۴ تعرض.....
۲۰۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای.....
۲۰۹	خودآزمایی تشریحی.....
۲۱۱	پاسخنامه خودآزمایی چهارگزینه‌ای.....
۲۱۳	کتابنامه.....

پیشگفتار

کتاب پیش رو حاصل نهمین طولانی مدت برای تدوین منبعی کامل در زمینه علوم معانی و بیان است. مشارکت این دانشجویان دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی برای این عنوان درسی ملزم به مطالعه دو اثر ارزشمند از دکتر سیروس شمیسا استاد به نام و صاحب نظر ادبیات فارسی بودند که حق مطلب در آن‌ها تمام و کمال ادا شده بود؛ اما برنامه‌ریزی درست و به جا و بی‌یریت تدوین دانشگاه پیام نور و فراخوان برای تألیف کتاب‌های درسی به کوشش استادان دایمی دانشگاه، ما را بر آن داشت تا با اعتراف به شاگردی استادان بزرگوار و بی‌بدیل در این علم، تنها از سر ضرورت، منبعی در زمینه معانی و بیان فراهم آوریم که ضمن اشمال در موضوعات و مباحث این علوم، از برخی اضافات نه‌چندان مرتبط در منابع پیشین برکنار شوند.

حاصل کار آنکه در کتاب پیش رو همه مباحثی را که به سه است یک دانشجوی ادبیات درباره بلاغت به‌ویژه در دو حوزه معانی و بیان فراگیرد آورده ایم. از سوی دیگر در انتخاب نمونه‌ها و مصادیق از دیوان‌های بزرگان ادب پارسی دقت بسیار شده است که از ذکر مثال‌های تکراری که در اغلب کتاب‌های تألیف شده در این حوزه آمده است خودداری شود. در پایان ضمن تشکر از همه استادان بزرگوار که در دوره زمانی تألیف این وجیزه نویسندگان را یاری کرده‌اند، از خوانندگان تقاضا داریم نظرها و پیشنهادهای خود را از طریق نشانی ایمیل Ayoob.moradi@gmail.com با نویسندگان در میان بگذارند.

دکتر ایوب مرادی

دکتر هادی یوسنی

دکتر فاروق نعمتی